

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Юрій ЩЕРБЯК

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЙОСИФА СЛІПОГО

Висвітлено теоретичні і практичні засади науково-педагогічної діяльності глави Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого. З'ясовано, що він гідно представив українську церкву на міжнародній арені і високо підніс українську богословську науку.

Сучасні соціально-культурні процеси як могутній фактор у розв'язанні глобальних проблем нашого суспільства детермінують пошук нових джерел формування морального потенціалу майбутнього покоління. Звернення до релігії як скарбниці духовної культури людства й оберегу національної самобутності українського народу в теперішніх умовах переоцінки вартостей і трансформації ієрархії цінностей є логічним і закономірним явищем. Це задекларовано в статті про свободу совісті Конституції України і свідчить про процес формування в суспільстві цивілізованого ставлення до релігії. Вважаємо, що нині варто було би переглянути й переоцінити події минулого, окреслити в їхньому змісті проблеми, які щоразу набувають актуальності в новому тисячолітті, особливо в умовах інтегрування України з європейським освітнім простором.

Яскравою сторінкою в історії національної педагогіки, що, однак, сьогодні майже не включена у вітчизняну педагогічну думку, є теоретико-педагогічна та просвітницька діяльність глави Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), кардинала, вченого-богослова, педагога Йосифа Сліпого. Необхідність вивчення і використання його науково-педагогічної спадщини зумовлена передусім пошуками нової парадигми освіти, яка вимагає глибокого аналізу наявних моделей педагогічних систем згідно з критеріями гуманізму. Тож актуальність вирішення теоретико-методологічних і методичних проблем християнської педагогіки та релігійно-морального виховання учнівської молоді, нагальна потреба у зміні традиційних підходів до організації навчально-виховного процесу, а також необхідність надання йому системного, особистісно орієнтованого гуманістичного спрямування зумовили вибір теми нашої статті.

Мета статті — висвітлити науково-педагогічну діяльність Й. Сліпого.

Вказану проблему, зокрема діяльність УГКЦ та її вплив на вирішення завдань релігійно-морального виховання молоді, розглядали І. Бойко, О. Гринів, М. Ваврик, А. Васьків, А. Великий, Ю. Волошин, В. Мокрий, С. Мудрий, І. Нагаєвський, А. Сапеляк, М. Стахів, Ю. Федорів, С. Цьорох. Педагогічна спадщина представників українського духовенства, в якій аналізувалися концептуальні засади релігійно-морального виховання, висвітлювалася І. Бартошевським, Ю. Дзеровичем, М. Конрадом, Г. Костельником, О. Лещуком, І. Назарком, Й. Осташевським, І. Ортинським, А. Шептицьким. Питання становлення і розвитку національного шкільництва у Галичині в ХХ ст. досліджували В. Верига, В. Галузинський, М. Євтух, В. Кемінь, В. Майборода, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, М. Ярмаченко й ін.).

Вищеназвані дослідники історії національної церкви переконані, що постать глави УГКЦ Й. Сліпого має загальнонаціональне значення. Його життєвий і творчий шлях невіддільний від церкви й власного народу. Й. Сліпий став своєрідним символом української духовності, взірцем патріотизму і любові до Батьківщини та ісповідником за Христа й Україну. На думку кардинала Мирослава Івана Любачівського, він «справжній пастир і пророк, зісланий Богом, щоб вказати нам правдивий шлях до духа Української Церкви» [1, 12].

Й. Сліпий народився 17 лютого 1892 р. в с. Заздрість, нині Теребовлянського району на Тернопільщині, в сім'ї Івана Коберницького-Сліпого й Анастасії Дичковської [2, 214]. У 1911 р. з відзнакою закінчив Тернопільську українську гімназію і міг продовжувати навчатися в будь-якій галузі світської гуманітарної освіти. Однак покликанням майбутнього кардинала було богослов'я.

Восени цього ж року Й. Сліпий поступив у Львівську духовну семінарію [3, 320]. Тут відбулася його зустріч з митрополитом Андреем Шептицьким, котрий відіграв важливу роль у подальшій долі Й. Сліпого. Вже на початку наступного року він продовжив навчання в богословській колегії Канізіанум в Інсбруку (Австрія). Навчаючись у ній, майбутній глава церкви опублікував свої перші наукові праці. Його наукові інтереси були широкими: історія церкви, догматика, канонічне право тощо. В Інсбруку Й. Сліпий здобув ступінь доктора богослов'я, представивши працю «Наука візантійського патріарха Фотія про Пресвяту Трійцю». Молодий український богослов отримав не лише схвальні відгуки про неї, а й визнання в науково-богословському світі [4, 1403].

У 1920–1922 рр. о. Й. Сліпий (висвячений у сан священника А. Шептицьким у 1917 р. — *Авт.*) продовжив студії в Римі. Там він вивчав догматику в університетах Григоріанум та Анджелікум й орієнтальному інституті. Після написання праці латинською мовою одержав ступінь «магістр агрегатус» («приватний доцент»). Під час студій Й. Сліпий не обмежувався опануванням теології, а й удосконалював свої знання з класичних мов, вивчав німецьку, французьку, італійську, російську та англійську мови. Таку солідну підготовку він вважав необхідною, щоб якнайбільше бути потрібним церкві, передусім у підготовці освічених кандидатів на священників і розвитку української богословської науки [5, 133].

Повернувшись у Львів, Й. Сліпий став професором духовної семінарії, викладаючи упродовж трьох років курс догматики. Він наполегливо працював, залучав до наукових досліджень багато своїх вихованців. Наприкінці 1923 р. разом з ректором семінарії о. доктором Т. Галушинським та іншими викладачами став засновником Богословського наукового товариства. Тоді ж почав виходити друкований орган цього товариства — журнал «Богослов'я», його редактором призначено Й. Сліпого [6, 197]. Безперечно, організація діяльності БНТ, редагування «Богослов'я» та науково-педагогічна праця в духовній семінарії стали в цей період головною справою о. Йосифа і сприяли значною мірою розвитку української богословської науки. Й. Сліпий заснував при БНТ бібліотеку і музей, що розрослись у велику інституцію з цінними духовними та культурними скарбами українського народу. Тоді ж він організував потужну видавничу справу, внаслідок чого почали виходити журнали «Дзвони» і «Нива», газета «Мета», книжкова серія «Аскетична бібліотека» й ін. З цих видань могли черпати інформацію як українські католики, так і православні з метою поглиблення своїх знань про національну культуру та історію, духовність рідного народу.

У 1926 р. Й. Сліпий став ректором й водночас деканом богословського факультету Львівської духовної семінарії. Новому ректору дісталася складна спадщина: лихоліття Першої світової війни і післявоєнні незгоди залишили важкий слід у діяльності семінарії. Насамперед Й. Сліпий звернув увагу на необхідність посилення дисципліни і розвиток духовного життя. Він особисто розробив «Правила духовної семінарії», що регулювали різні сторони життя кандидата на священника, котрий згідно з правилами семінарії мав «виробити й розвинути в собі чесноти і здобути звання, яких вимагає високий святий духовний стан» [2, 216].

Крім духовного формування, яке стояло на першому місці, ректор дбав і про те, щоб семінаристи були підготовлені до громадсько-культурної праці. Для цього в навчальному закладі діяла читальня, яка мала велику бібліотеку. Богословська, суспільно-політична, культурно-освітня, літературна, музично-драматична та економічно-господарська секції читальні постійно проводили зібрання з представленням рефератів студентів і викладачів семінарії, а також запрошених фахівців з міста і навіть з-за кордону. До роботи зі студентами Й. Сліпий постійно залучав найкращі наукові сили. Так, у семінарії викладали історик І. Крип'якевич, мистецтвознавець В. Залозецький, археолог Я. Пастернак, антрополог І. Раковський, музикознавець Б. Кудрик та ін. [3, 322]. Без сумніву, завдяки подвижницькій праці викладачів — як теологів, так і світських — ця інституція стала справжньою кузницею молоді української церковної та світської еліти, важливим осередком релігійного й національного життя західних українців.

У 1926 р. Й. Сліпий розпочав роботу щодо реорганізації духовної семінарії в академію — вищу духовну школу університетського типу. З цієї метою він здійснив кілька зарубіжних поїздок, під час яких ознайомився з системою освіти в західних католицьких університетах. Переїнявши кращий досвід вищих богословських шкіл Європи, склав статут богословської академії, яка мала би

функціонувати у Львові. 22 лютого 1928 р. митрополит А. Шептицький затвердив статут Богословської греко-католицької академії, а її ректором призначив Й. Сліпого [7, 50].

За перші десять років діяльності ця академія — єдиний український вищий духовний навчальний заклад у Західній Україні — досягла рівня кращих теологічних факультетів університетів Європи. За цей період вона мала 2751 студента, з них 415 абсолювентів. Серед наукового персоналу академії було 14 професорів, 6 доцентів і 18 їх заступників. У ній працювали 10 семінарів — догматичний, біблійний, правничий, історії української церкви, гомілетичний, катехитичний, історії України, мистецтва, соціології, церковнослов'янської мови [2, 217]. Про популярність академії можна говорити на основі географії її слухачів. Разом із студентами з Галичини в ній навчалися вихідці з Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Югославії. Цікаво, що серед її слухачів були навіть православні з Волині та Холмщини [8, 32].

Заслугою Й. Сліпого як ректора академії було те, що він вимагав від професорів і доцентів написання підручників з предметів, які викладалися студентам. У результаті з'явилися кілька підручників високого наукового рівня, які були видані в серії «Праці Греко-Католицької Академії», зокрема, «Біблійна германевтика», «Патрологія», «Катехитика», «Догматика нез'єданого Сходу», «Церковно-слов'янська грамати́ка» й ін. Й. Сліпий плекав заповітну мрію про перетворення академії в український католицький університет. Першим кроком до цього мала стати організація правничого факультету. Однак цим планам не судилося здійснитись, оскільки у вересні 1939 р. почалася Друга світова війна і більшовицька окупація західноукраїнських земель.

Вороже ставлення радянської влади до УГКЦ, руйнування будівель духовної семінарії, втрата бібліотеки, розпуск слухачів і викладачів Богословської академії не зламали завзяття і наполегливість Й. Сліпого. На початку німецької окупації влітку 1941 р. архієпископ Йосиф (висвячений таємно в грудні 1939 р. — *Aem.*) почав налагоджувати нормальну діяльність семінарії. Він говорив, що «коли збережемо віру, здобудемо високе знання, збережемо чисту душу з чистим характером, тоді будемо спокійні за таку молодь, бо ж вона майбутнє народу і повинна незабаром перебрати його провід» [9, 38].

У цей період під керівництвом Й. Сліпого створена наукова комісія для перекладу літургії українською мовою. В комісії були видатні богослови і світські мовознавці. Хоча весною 1944 р. переклад був готовий, друком він так і не вийшов. У липні 1944 р. частини Червоної армії звільнили територію Галичини від німецько-фашистських військ і для УГКЦ настали найтяжчі часи. 1 листопада цього ж року помер митрополит А. Шептицький і церкву очолив Й. Сліпий [10, 10]. Невдовзі митрополитові Йосифові радянські власті поставили категоричну вимогу: розірвати зв'язки з Ватиканом і підпорядкуватися Московській патріархії.

11 квітня 1945 р. каральні органи НКДБ розпочали відкриту розправу над віруючими і духовенством УГКЦ. Після обшуку в соборі св. Юра і митрополичій палаті чекісти заарештували митрополита Й. Сліпого, єпископів М. Чернецького, М. Будку і П. Вергуна. Невдовзі владики були безпідставно засуджені на тривалі терміни. Незважаючи на суворі таборові умови, митрополит не припиняв навчання священнослужителів УГКЦ, що перебували з ним в ув'язненні. Він читав богословські лекції, влаштував навіть «конференції» на догматичні і душпастирські теми [11, 73].

Зрозуміло, що перебування в ув'язненні глави УГКЦ Й. Сліпого — відомого в католицькому світі церковного діяча і теолога — почало набувати небажаного для СРСР розголосу за кордоном. Все більше поширювався рух світової громадськості за дотримання в Радянському Союзі прав і свобод людини, звільнення політичних в'язнів. Одним із результатом цього руху став вихід на волю Й. Сліпого, а потім й його приїзд у Рим в лютому 1963 р.

За кордоном Й. Сліпий одразу повернувся до активного церковного та громадського життя. Він відновив свою діяльність як глава УГКЦ і науковець, педагог і вихователь молодого покоління служителів церкви. Й. Сліпий наполегливо працює, виконуючи чимало церковних, громадсько-політичних і культурно-освітніх справ, відкриває храми, проводить богослужіння і літургії тощо. На запрошення духовенства і віруючих відвідує різні міста Європи. 23 грудня 1963 р. папа Павло VI надав митрополитові Й. Сліпому права Верховного архієпископа [2, 220]. Цим самим українські греко-католики отримали в церковній сфері свого життя широке національне самоуправління. Відтепер діяльність УГКЦ очолював Верховний Львівський

архієпископ як найвищий її керманіч. Цього ж дня Секретаріат Ватикану повідомив Й. Сліпого, що папа іменував його членом Священної конгрегації для східних церков, до якої входили лише кардинали і патріархи. 5 березня 1964 р. папа надав главі УГКЦ титул Св. Анастасія міста Риму, яким Ватикан нагороджує лише найвизначніших осіб, котрі входять у Сенат католицької церкви. У листопаді цього ж року Верховний Львівський архієпископ став членом Папської комісії для кодексу канонічного права [5, 136]. 2 січня 1965 р. в канцелярії папи Павла VI офіційно повідомлено про обрання Й. Сліпого кардиналом. В історії УГКЦ це був третій її глава, який одержав таку гідність. У цьому ж році його обрали дійсним членом Тіберіанської академії в Римі. У 1975 році кардинал Й. Сліпий прийняв титул Києво-Галицького патріарха.

На думку отця І. Дацька, в усій багатогранній просвітительській діяльності Й. Сліпого в Римі ділянкою, в якій він проявив себе як визначний науковець, була його невтомна 18-літня праця в Міжпархіальній літургійній комісії [12, 81]. Глава УГКЦ усвідомлював, що літургійна мова — це офіційна мова церкви, добре розумів, що літургійні книги є джерелом і нормою літургійно-обрядової практики кожної помісної церкви, а тому відчував необхідність оновлення літургійного життя української церкви. Відзначимо, що в час перебування Й. Сліпого в Римі вийшли друком його праці «Євангелія на неділі, празники і різні потреби» (1967), «Священної і Божественної Літургії во святых отця нашего Йоана Золотоустого» (1968), три видання молитовника «Господи, до Тебе возношу душу мою» (1966, 1971, 1984), «Малий трєбник» (1973) та ін. [12, 86].

Головним здобутком Й. Сліпого в науковому напрямку стало заснування ним Українського Католицького Університету ім. св. Климентія в 1963 р. Новий навчальний заклад розмістився у спеціально збудованому приміщенні. Положення і правила діяльності університету ґрунтувалися на традиціях колишньої Богословської академії у Львові. Й. Сліпий активізував діяльність відновленого в діаспорі Українського богословського наукового товариства, розпочав велику видавничу діяльність церкви, відновив вихід у світ «Богословії». Водночас глава УГКЦ дбав про об'єднання українських церков. Питання церковної єдності з позиції становлення українського патріархату були в центрі наукової спадщини Й. Сліпого. На його думку, основна проблема, що стояла на перешкоді діяльності УГКЦ, полягала «в браку єдності між нашими владиками щодо питання Патріархату нашої Церкви» [13, 20].

Кардинал Й. Сліпий помер 7 вересня 1984 р. У його похороні взяли участь 16 кардиналів католицької церкви, 14 владик, понад 100 священників і більше 2000 вірних УГКЦ з усього світу [14, 185].

Таким чином, Й. Сліпий як глава УГКЦ і богослов займає видатне місце в українській історії. Його заслуги, зокрема в освітньо-виховній діяльності церкви, більш ніж вагомі. Він назавжди залишиться в педагогічній науці як теоретик і організатор національної системи духовної освіти. На обґрунтованих Й. Сліпим теоретико-методологічних засадах релігійно-морального виховання базувалася практика освітньо-навчальної і наукової роботи очолюваних ним духовної семінарії, Богословської академії, Українського католицького університету, Українського богословського наукового товариства. Він здійснював пастирські подорожі по всіх українських поселеннях світу з метою об'єднання вірних і створення осередків національної культури, освіти і науки, гідно представляв українську церкву на міжнародній арені, беручи участь у найрізноманітніших науково-освітніх конференціях, церковних зібраннях, духовних з'їздах, культурно-громадських заходах, соціально-політичних форумах. Звернення до просвітительської і науково-педагогічної діяльності Й. Сліпого допоможе в з'ясуванні суті процесів гуманізації і демократизації освіти в сучасній Україні.

Дослідження не вичерпує усіх проблем, пов'язаних з науково-педагогічною діяльністю Й. Сліпого. Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо: наповнення змісту підготовки майбутніх учителів здобутками теорії і практики релігійно-морального виховання школярів; реалізація ідеї національного виховання, єдність загальнолюдських і національних моральних цінностей у вихованні; створення церквою власної національної освітньо-виховної системи, одним з напрямків функціонування якої стала би підтримка і розвиток обдарованої молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любачівський І. Евлогія кардиналові Й. Сліпому // Патріархат. — 1984. — Ч. 10. — С. 10–12.
2. Петрів І. За душу дитини. — Малін: Накладом Укр. вид-ва у Бельгії, 1949. — 40 с.
3. Бармак М. Йосиф Сліпий — шлях богослова, науковця, педагога // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Випуск. 7. — Тернопіль, 1998. — С. 318–337.
4. Під відгомін 60-річчя священничих рукоположень // Визвольний шлях. — 1977. — Кн. 12. — С. 1402–1408.
5. Дмитрів І. В дев'ятдесятиліття патріарха Йосифа І // Визвольний шлях. — 1982. — Кн. 2. — С. 132–138.
6. Тхоржевська Т. Д., Мишишин І. Я., Щербяк Ю. А. Теоретико-методичні основи християнської педагогіки. Історико-педагогічний аспект. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. — 479 с.
7. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. — Рим, 1964. — 55 с.
8. «Інтерпідопасторі» // Патріархат. — 1984. — Ч. 10. — С. 28–32.
9. Завадович Р. Його Блаженство патріарх Йосиф громадянин і патріот // Церковний календар альманах на 1976 рік. — Чикаго, 1976. — С. 33–39.
10. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. — Львів: Місіонар 1994. — 158 с.
11. Сердюк Н. Катакомбна церква в дії // Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець та патріот. Матеріали Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2002 р.). — К., 2003. — С. 65–77.
12. Дацько І. Римський період наукової діяльності Патріарха Йосифа // Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець та патріот. Матеріали Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2002 р.). — К., 2002. — С. 78–89.
13. Качмар В. Патріарх Йосиф. Обновник Української Католицької Церкви — Чикаго, 1976. — 32 с.
14. Кардаш П. Українці в світі. — Київ-Мельбурн: Фортунна, 1995. — 23 с.

Антоніна РОЗСОХА

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД С. Л. РУДНИЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Аналізується педагогічна спадщина С. Л. Рудницького, його погляди на навчання і виховання майбутніх учителів географії у вищих навчальних закладах України та учнів у школі. Розглядаються дидактичні погляди видатного педагога-теоретика, практика і їх вплив на формування підходів до пошуку нових форм і методів навчання.

Важливою умовою створення конкурентоспроможної і гнучкої системи вітчизняної освіти, поряд з перспективою євроінтеграції України, визначається необхідність дослідження і збереження українських освітніх традицій, надбань педагогічної спадщини провідних українських діячів, чий внесок у розвиток освіти вагомий і безперечний.

Спрямовані освітні процеси на соціальну модифікацію суспільства зумовлюють прискорення інноваційного розвитку вищої освіти і водночас значення і ролі окремих науковців, педагогів у підготовці майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах України.

До плеяди відомих педагогів кінця ХІХ – початку ХХ ст. відноситься відомий український географ, основоположник української географічної науки, педагог — С. Л. Рудницький. Дослідження його педагогічної спадщини є свідченням того, що вона мала велике значення у підготовці майбутніх вчителів географії і ґрунтувалась на засадах всебічного вивчення спеціальних природничих дисциплін, створенні наочних посібників, написанні підручників з географії і водночас є важливим джерелом в рішенні сучасних проблем навчання і виховання учнів і студентів.

Аналіз наукових праць, посібників і підручників вченого — «Нинішня географія» (1905), «Початкова географія для народних шкіл» (1919), «Україна — наш рідний край» (1917), «Коротка географія України» (1910), «Кілька гадок про географічні екскурсії в середній школі» (1905), «Оборона краю і навчання географії» (1927) дають можливість стверджувати, що зазначені твори розкривають погляди і позиції С. Л. Рудницького на такі дидактичні аспекти, як мета і завдання освіти, принципи, форми і методи навчання і виховання.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття в Україні — доба великого національного самоусвідомлення, коли українська ідея проникає в усі сфери життя суспільства. В освітньому